

**РОЛЯТА НА ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ ЗА РАЗРЕШАВАНЕ
ПРОБЛЕМИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО МАЛЦИНСТВО В ЗАПАДНА
ТРАКИЯ И В ЕГЕЙСКА МАКЕДОНИЯ (1919 - 1925 г.)**

Мариела Палова

*"...чрез този инструмент /Обществото на народите/ ние
се уповаваме преди всичко и най-вече на една велика сила
и тя е моралната сила на световното обществено мнение..."¹*

**Удроу Уилсън, Трета пленарна сесия на
Парижката мирна конференция, 14 февруари 1919 г.**

Първата световна война разрушава утвърдените представи на Стария континент, че силата на армията и добрата стратегия могат да локализират международния конфликт. Започнала като типична кабинетна война с изпращане на ноти от посолство в посолство и с размяна на телеграми между суверенните монарси, войната е обявена и улиците на европейските столици се изпълват с еуфорични тълпи. "Цивилизованите" народи пускат "Ада на свобода" /по сполучливия израз на У.Чърчил/. Конфликтът между канцелариите прераства в сбъсък на масите. Първата световна война е тотална война. Тя води до огромни материални разрушения и милиони човешки жертви, а краят на четиригодишното "безумие" е белязан от морална безтегловност.

Ето защо изграждането на траен и справедлив мир, който да гарантира спокойното развитие на човечеството, е въпрос от първостепенна важност за следвоенна Европа. Да се открият принципите на онази организация на обществото и на международните отношения, които да прекратят конфликтите, е цел, на която са посветени много проекти, политически предложения и философски трактати още от края на Средновековието и особено от епохата на Новото време.²

В основни линии повечето предложения включват създаването на международна, наддържавна институция: съвет, съд или парламент, която трябва да разрешава възникналите политически и религиозни противоречия и която да има наддържавна власт. Развиват се и идеи за федеративно устройство

на европейския континент, като основния акцент е: за да се постигне траен мир държавният суверенитет трябва да се ограничи в полза на решенията, взети от международната институция. Още през 1915 г. в Лондон е основано Дружество за Общество на народите.³ Такива съюзи се създават и в скандинавските страни, и в САЩ. Възникнало още в хода на войната, това движение придобива обществена значимост, когато в него се включват водещи политически личности - като британския външен министър Е.Грей, лорд Робърт Сесил и американския президент Удроу Уилсън, защото се откриват реални възможности за осъществяване на поставените цели. В България също се разработват проекти за изграждане на по-справедлив следвоенен свят⁴.

Парижката мирна конференция е международният форум, който легитимира прекрояването на старите граници и създаването на нови държавни образувания. Архивите на отделните страни и публикуваните документи /в специализирани поредици/ разкриват огромна по обем изворова база, която в детайли дава информация за водените преговори, тайните споразумения между отделни държавни лидери, ожесточените спорове и политически комбинации, които трябва да удовлетворят нарастналите претенции на “малките” съюзници.⁵

Западна Тракия е територия, която е отнета от България с аргументи като “стратегическа сигурност” и “икономическа целесъобразност”, независимо от протестите на много дипломати, като особено категоричен по този въпрос е Хенри Уайт от американската делегация:

“...наказателните анексии на територии са в ярко противоречие с принципите, на базата на които сме се съгласили да създаваме мира в Европа, както и с принципите, прилагани досега като основни на тази конференция. Честта на Антантата сериозно ще бъде накърнена, ако заради наказването на врага и плащането на приятеля, ние вземем от един и дадем на друг територия, която правно, етнически и икономически принадлежи на настоящия собственик. Американското правителство никога не е одобрявало териториални промени по наказателни причини; и сега не може да приеме принцип за процедура, толкова опасна за бъдещия мир на света.”¹

Още на 18 септември 1919 г. Върховният съвет на конференцията е категоричен по този въпрос: управлението на областта се възлага на съюзените и сдружени сили /от октомври 1919 г по силата на Декрет № 1 властта се поема от френския генерал Шарл Шарпи, който получава титлата “*управител на Западна Тракия и делегат на главнокомандващия съюзническите войски на Изток*”²/ . Новите държавни граници санкционират поражението като сума от принудителни икономически, военни и политически мерки, наложени към държавите, подкрепили Тройния съюз в Първата световна война. Преплитането на принципа за самоопределението на народите с принципа за наказване на “виновните” за войната създава несъответствие между държавна и етническа територия. В резултат на това една четвърт от населението на Източна, Централна и Югоизточна Европа се превръща в малцин-

ства, живеещи в съседни на Майката-Родина държави⁸, за разлика от Западна Европа, където хомогенизирането на нациите на територията на националната държава е повече или по-малко постигнато. Според Е.Хобсбом *“национализмът е явление, съпътстващо модернизацията на всяко общество”*⁹, но модерната политическа карта на Европа се създава на етапи и преминава през различни фази на развитие.¹⁰

Архитектите на Версайската система от договори се стремят да осигурят евопейския мир чрез стабилността на националните държави. Но новосъздадените и “прекроените” национални държави няма как да не включват различно /по етнически, езиков, религиозен признак/ население, защото съществуват обективни затруднения при очертаването на държавно-политическите граници на Балканите, породени от етнически нехомогенния състав на населението в обширни територии, резултат от вековното съвместно съжителство в имперските владения. Това различно население се присъединява заради/със територията, която населява, а не заради някаква потребност на съответната национална държава да включи тъкмо това население. Територията е значимото за присъединяващата я национална държава, а не различаващото се население, което тя не мисли като свое. Територията е значимото и за държавата, от която се “отнема” или която я разглежда като изконно своя и правото си върху тази територия националната държава отстоява чрез населението, което заявява като свое. Това население е нейното национално малцинство¹¹. Държавата, от която населението се оказва “част”, го възприема като не-свое, защото е различно, но иска да го направи “същото”, за да не е свое на другата /съседна/ национална държава, защото като нейно национално малцинство то е “заплаха” за националната сигурност на страната, присъединила новата територия. Малцинството не може да стане същото, защото е различно, но не трябва да е видимо различно, защото “подкопава националното единство”, затова то се изолира, различието му започва да се мисли като просто етническо /езиково, религиозно/, а националната държава продължава да се основава на етнически доминиращата група и на националната хомогенизираща политика.

Правата на така възникналото малцинство не могат да бъдат гарантирани от националната държава, на която то се е оказало “част”, защото тя няма интерес от съществуването и възпроизводството на различието. Неговите права не могат да бъдат гарантирани и от другата национална държава, на която то е “естествена” част, защото би се нарушил държавният суверенитет на страната, от която то е фактическа “част”. Оттук и необходимостта от наддържавна институция - Обществото на народите - която да гарантира, че националната държава ще зачита правата на “чуждото” национално малцинство, защото това са човешки права.¹²

Тържественото оповестяване на споразумението за създаване на Общество на народите /ОН/ става на 14 февруари 1919 г след поредната пленарна сесия на Парижката мирна конференция¹³. Според представите на пре-

зидента У.Уилсън ОН ще има двоен мандат: да налага мир и да поправя неговите несправедливости. Но външна политика, основаваща се на абстрактни принципи като *„добрата воля на народите“* и неотстоявана твърдо, води до бърза загуба на престиж, както в Европа, така и в САЩ¹⁴. Отказът на Конгреса да гласува присъединяването на САЩ към ОН и категоричното отхвърляне на Устава на организацията, обричат на провал и Версайския договор. Един от делегатите на Великобритания - Харълд Никълсън - изразява атмосферата след края на конференцията с думите: *„Дойдохме в Париж уверени, че в скоро време новият ред ще бъде установен, заминахме си убедени, че новият ред само е влошил стария“*.¹⁵

С подписването на Ньойския договор на 27 ноември 1919 г. България признава новите държавни граници на Балканите. Въпросът за Западна Тракия и за Егейска Македония / и положението на българското население в тези области / е част от националния проблем след войната. Този въпрос е подробно осветлен в българската историография¹⁶, като голяма част от изследванията, писани през 20 -те и началото на 30 -те години, носят националистическия патос на следвоенното поколение интелектуалци, което по мнението на Ив.Еленков / *„Родно и дясно“*, С., 1998 / изживява *„криза на идентичността“*. Западноевропейската историография отделя значително място на историята на Обществото на народите¹⁷, на отношението на Великобритания и Франция към договорите за защита на малцинствата¹⁸, на напрежението между националните държави на Балканите, в резултат на нерешени малцинствени проблеми¹⁹.

Българската външна политика в периода между войните се основава на прилагане на малцинствените клаузи в следвоенните договори, без обаче да се отказва от ревизията с мирни средства на други техни членове. В този контекст тя подкрепя опитите за засилване ефективността при намеса на Обществото на народите за разрешаване на възникнали противоречия между националната държава и иномродните населения. Изпратените до ОН и обявени за приемливи петиции относно положението на българските малцинства в съседните държави / за времето между войните / са 41, от които 23 се отнасят до българите в Югославия, 9 - до българите в Гърция, 8 - до българите в Румъния и една - до българските малцинства и в трите посочени държави²⁰. Относно положението на малцинствата в България - има само две петиции. За сравнение ще посочим броя на обявените за приемливи петиции относно отношението към малцинствата в другите балкански държави: за Румъния те са общо 81, за Югославия - 47, за Гърция - 44.

Разминаването между държавна и етническа територия ражда напрежението между националната държава и културното единство. Като правило, централизираната национална държава без изключение се стреми към етническа хомогенност, което принуждава малцинствата или да се присъединят към доминиращото в нея мнозинство, или да поемат върху себе си всички, произтичащи от статута им неудобства²¹. Политиката на асимила-

ция включва широк спектър от средства, прилагани в отделните страни в по-голяма или по-малка степен в зависимост от характера на политическата система, икономическото развитие и социалната структура, от числеността на малцинството и разположението му на територията на страната, както и от готовността му за интеграция или съпротива. Тя варира от забрана или ограничение при използването на малцинствения език в публичния живот, закриване или намаляване броя на образователните институции на малцинството, прогонване на национално-активния духовен елит, провеждане на аграрна реформа в ущърб на инородното население, административен апарат от средите на доминиращото мнозинство до вътрешно разместване на малцинствените групи, колонизиране на граничните територии от господстващия етнос или като крайна мярка - регламентирано или нерегламентирано етническо прочистване.

Българското население в Егейска Македония е обект на тази политика на асимилация от гръцката национална държава веднага след 1913г., а населението в Западна Тракия - след конференцията в Сан Ремо - април 1920 г, когато ген.Ш.Шарпи получава нареждане да подготви евакуацията на своите части. На 19 май генерал-губернаторът издава заповед, в която съобщава на подчинените му власти, че вероятната дата за окупирането на областта от гръцки войски е 1 юни, или няколко дни по рано. Той нарежда да се вземат мерки, за да се предотвратят паниката и безредното бягство на българското и на турското население. Желаящите да напуснат областта трябва да бъдат улеснени да заминат заедно със своята покъщнина, провизии и добитък. Разрешава се на влакови композиции и камиони, предназначени за извозване на бежанци, да бъдат допускани на територията на Западна Тракия²². На 28 май ген.Ш.Шарпи предава властта в Гюмюрджина на гръцкия правителствен делегат Ванвакас, а на 2 юни 1920 г. генералът, неговият щаб и административният персонал на Централното управление напускат областта.

Нарушенията на националистическия принцип за съвпадане на държава и нация дълбоко накърняват националистическото чувство; различните видове нарушения обаче, според Е.Гелнър²³, го накърняват по различен начин. Най-остро го накърнява етническото различие между управляващи и управлявани. Едно хомогенно в културно отношение население /българското/, което е извън границите на "своята" национална държава, е уязвено от стремежа на гръцката администрация в Западна Тракия и в Егейска Македония да го изолира от местните структури на властта, да му наложи гръцкия език, както в образованието, така и в богослужението. А според класиците на теорията на национализма езикът е лакмусовата хартия за съществуването на нацията²⁴. Резултатите от асимилаторската политика на националната гръцка държава са : масово напускане на цели семейства от тези области, невъзможност на учителите да продължат своята работа в резултат на политически и на демографски промени²⁵ /българският елемент пос-

тепенно губи позициите си, защото освен турското население и това, което изповядва исляма, в резултат на гръцко-турската война много гръцки бежанци от Мала Азия се заселват в Западна Тракия/ , а българите , които остават, след неуспешни опити за съпротива съвместно с турското население /Правителство на националната защита ²⁶/ , обричат своята култура на двойственост.

Балканските държави / от лагера на победителите/ ,още на конференцията в Париж, остро се противопоставят на договорите за защита на малцинствата - защото според тях те нарушават суверенитета им. Великобритания и Франция отхвърлят възраженията им, но *“осъзнават несъвместимостта между ефективни международни мерки за защита на малцинствата и националния суверенитет”*²⁷. Първоначално позицията на Великобритания е да защитава спазването на малцинствените договори, защото по този начин би се гарантирала стабилна и прогресивна международна система. Целта е да се позволи на малцинствата да съхранят културната си идентичност и да имат граждански права в новата национална държава, което би улеснило процеса на асимилация /по по-безболезнен начин/, а това би намалило основанията за етнически конфликти и би укрепило териториалното деление от 1919 г. Тази политика е обречена, защото никой от протагонистите по договорите за защита на малцинствата, не я споделя²⁸. Правителствата на балканските държави не приемат британската идея за толерантност към “другите култури”, защото се чувстват несигурни в новите територии и не желаят да предоставят права на групи, чиято лоялност е съмнителна. Британските политици подценяват силата на етническия национализъм на Балканите. Според П.Файни *“национализмът в региона е твърде тесногърд, грандомански и антагонистичен”*²⁹. И трите държави - България, Гърция и Кралството на сърби, хървати и словенци /КСХС/- са в следвоенна икономическа рецесия и чувстват политическа нестабилност, което води до остри прояви на нетърпимост към малцинствата. Това на свой ред предизвиква международно напрежение, породено от съперничеството между балканските страни и взаимовръзката между отделни малцинства и определени територии. Опитът на балканските народи от близкото минало / 1912-1913г и 1914-1918 г/ се основава на непрекъснати сблъсъци и войни, които водят до преразпределение на територии.”*На Балканите войната се възприема за фактор на международната политика и нито една от държавите не счита решението от 1919 г. за необратимо”*³⁰. В този контекст правата на малцинствата, населяващи спорните територии , стават основен аргумент в геополитическата стратегия на националните държави и много често споровете за националната идентичност на тези малцинства прикриват политическите аспирации на балканските страни за доминиране на полуострова. Последвалите инциденти и конфликти в Тракия и Македония променят позицията на Великобритания по малцинствения въпрос: създадената система за защита правата на малцинствата на Балканите, която трябва

ва да осигури стабилност и траен мир не отчита динамиката на национализма в региона и създава условия за етнически конфликти и ревизионистични амбиции, затова най-лесното политическо решение за съхраняването на териториалния ред е ненамеса на международните институции в целенасочената хомогенизираща политика на националните държави по отношение на инородното население в техните граници.

Обществото на народите е международният гарант за спазването на договорите за защита на малцинствата, но функционирането на тази наддържавна институция е повлияно от международната конюнктура и промяната в позициите на Великобритания и Франция по отношение интересите им на Балканския полуостров. Още повече 20-те години на XX век носят индикациите на засилващи се авторитарни тенденции в политиката. Три са ключовите момента, в които намесата на Обществото на народите има съществено значение за уреждане противоречията между Гърция и България: 1/ прилагането на Конвенцията за доброволна размяна на населения и създаването на Смесена комисия за оценяване и изплащане на недвижимите имоти на изселващите се; 2/ подписването на протокола Калфов - Политис / 29 септември 1924 г.; 3/ намесата на ОН за предотвратяване на военния конфликт между България и Гърция през октомври 1925 г.

Конвенцията за доброволна размяна на населения регламентира за първи път в практиката на международното право размяна на населения между две съседни държави.³¹ Първоначално тя се отнася само за Егейска Македония, а от 26 октомври 1923 г. се прилага и за населението в Западна Тракия³². Инициатори за създаването на този документ са Е. Венизелос и Н. Политис, според които запазването на мира на полуострова зависи от изселването на националните малцинства, които не желаят да бъдат част от новата гръцка държава, а населението което остане в пределите ѝ трябва да се асимилира, за да се създаде едно "хармонично единство" от новите провинции и старите гръцки земи.³³ Френската позиция по този въпрос е отразена в телеграмата на Р. Поанкаре до френския посланик в Атина:

*"Трябва да се съгласим наистина, че размяната на населенията ще бъде най-доброто решение на натрупаните трудности от смесването на раси и религии в Тракия и Македония"*³⁴

Много важен е начинът, по който Конвенцията урежда въпроса с недвижимото имущество на населението, което напуска областта³⁵. Всеки изселник може да вземе цялото си движимо имущество без да плаща мито на границата. Недвижимите имоти трябва да бъдат ликвидирани /измерени, оценени и продадени/ от Смесена комисия /чл. 8 от Конвенцията/, която включва: по един представител на България и на Гърция, назначавани от правителствата на страните, и двама представители от неутрални държави, назначавани от Съвета на ОН /един от тях изпълнява ролята на председател на комисията/. Този факт има голямо значение, защото при гласуването в комисията, при равен брой гласове, председателят има решаващ глас. В действи-

телност назначаваните от Съвета на ОН неутрални членове на комисията имат ръководна роля при решаването на спорни въпроси между двете страни. Те са единствената връзка на комисията с ОН, защото отчитат дейността ѝ пред Съвета на ОН. Комисията е първа и последна инстанция при решаване въпросите на изселването, включително по правото на обезщетение за имоти. Смесената гръцко-българска комисия функционира 11 години³⁶ и за това време успява да регистрира, да измери и да оцени голяма част от недвижимите имоти на около 80 хиляди бежански семейства от едната и от другата страна. Хиляди българи от Егейска Македония и Западна Тракия получават финансови средства от продажба на имотите, останали в рамките на чужда национална държава. И въпреки, че се занимава с чисто материално-финансови въпроси, чрез своите решения Комисията оказва влияние върху българо-гръцките отношения, носещи бремето и на бежанския въпрос.

Протоколът Калфов - Политис е подписан в Женева на 29 септември 1924 г. Това става по предложение на гръцкия представител Н. Политис на редовната сесия на ОН, защото българският представител отново повдига въпроса за неспазване правата на българското малцинство в Гърция като припомня трагичния инцидент през юли 1924 г. в с. Търлис, Серско, когато 19 арестувани българи са избити по пътя за с. Горно Броди от съпровождащата ги полицейска охрана/в доклада на Смесената комисия, която разследва случая броят на убитите е 17/. Всъщност това са два протокола: всяка страна поотделно подписва с Главния секретар на ОН, от гръцка страна - Н. Политис, а от българска - министъра на външните работи Христо Калфов. Съдържанието на двата документа е идентично: ОН възлага на своите представители в гръцко-българската смесена комисия *“да подпомагат гръцкото и българското правителства в покровителството на малцинствата, съобразно съществуващите международни договори”*³⁷. Подписаните в Женева документи /известни в историята на двете страни като протокола Калфов-Политис/ се разглеждат в българската и западноевропейската преса като омиротворяване в отношенията между България и Гърция, импониращо на политиката на ОН за утвърждаване на ред и сигурност на Балканите. Представителите на ОН разполагат с неограничена свобода на действие при събиране на необходимата информация по молбите, оплакванията и анкетите. Веднъж на шест месеца те трябва да представят подробен доклад за дейността си пред Главния секретар на ОН. По този начин ОН ефикасно контролира спазването и изпълнението на договорите за защита на малцинствата. Последвалите събития: острата реакция на КСХС, еуфорията в България и някои крайни изказвания в българската преса на водещи политици водят до обратна реакция в Гърция: надигане на масово недоволство срещу протокола Калфов-Политис. На 3 февруари 1925 г. гръцкият парламент окончателно го отхвърля. Официалното обяснение е, че той нарушава държавния суверенитет на Гърция с предвидените в него възможности представители на ОН да правят анкети и проучвания, да приемат молби и жалби от българ-

ското национално малцинство, освен това Н.Политис превишава дадените му пълномощия, като поема задължения за Гърция, за които правителството не го е упълномощило³⁸. Международната дискуссия, свързана с протокола Калфов - Политис, хвърля светлина върху няколко важни аспекта на международните отношения в средата на двадесетте години на XX век³⁹:

1/ Това е важен епизод от историята на защитата на малцинствата. Целта на протокола е да осигури международен контрол върху изпълнението на българо-гръцките договори за защита на малцинствата и да позволи постигането на крайната цел: елиминиране на преследванията, на които са подложени инородните населености, и намаляване на международното напрежение, предизвикано от конфликтите в Тракия и Македония. За съжаление съдбата на протокола показва, че при преобладаващите обстоятелства на Балканите, където малцинствата са интегрална част от геополитическите съблъсъци, опитът за ефективна защита на малцинствените групи води до различен резултат: вместо да предотвратява конфликти - ги провокира и засилва ревизионизма.⁴⁰

2/ Дискусията около протокола Калфов-Политис дава информация за приоритетите на Великобритания, Франция и Италия на Балканския полуостров през 20-те години на XX век. Когато протоколът става основа за изостряне на международните отношения - след като КСХС денонсира съюзния "отбранителен" договор от 19 май 1913 г. с Гърция, насочен срещу България - Форин офис се стреми да помогне на гръцкото правителство да го анулира, поради точна преценка на британските интереси в момента /не желае засилване влиянието на Франция и на Италия в региона/. Основната цел на британската политика е запазване на мира и стабилността на полуострова. Тази цел е по-важният мотив в плановете на английското външно министерство, отколкото превръщането на Гърция в потенциален пълномощник и крайгълен камък на британските стратегически позиции в Източното Средиземноморие, защото след поражението на Гърция в М.Азия и взетите решения в Лозана /юли 1923 г./ британската политика преосмисля приоритетите си⁴¹. Франция и Италия имат по-незначителна роля в българо-гръцкия спор. Франция осъзнава деликатната политическа същност на малцинствения въпрос на Балканите, и нейната политика също се ръководи от по-широки международни интереси. Французите подкрепят усилията на Великобритания за анулиране на протокола, отчасти за да успокоят Белград, основен стожер на френската политика на полуострова, и за да предотвратят търканията между Гърция и КСХС и евентуалната криза в техния съюз, който според Франция има по-голямо значение за стабилността в региона, отколкото дипломатическите съвети и поддръжката от Женева⁴². Франция се стреми да заздрави позициите си на Балканите, които са сериозно заплашени от фашистка Италия. От друга страна Италия на Мусолини все още не е готова да осъществи стратегическите си планове за ревизия на границите на полуострова, което означава, че не може да се ангажира твър-

до с отстояване исканията на България⁴³.

3/ Протоколът Калфов-Политис експлицира основните проблеми, пред които е изправена Гърция през 20-те години на ХХ век. След 1922 г. гръцката външна политика - поради политическа, икономическа и военна слабост - е предимно защитна, с основна цел: запазване на териториалната цялост и суверенитет. Гърция трябва да се съобразява с противоречията и напрежението, генерирани от ревизионизма на България, категоричните искания на КСХС и доброжелателните, но нереалистични международни приоритети на ОН. Още повече, Гърция трябва да спечели благоразположението на Великобритания и на Франция, без да става твърде зависима от тях и да се превърне в поле на политическите им борби, чрез запазване автономността на интересите си. Протоколът Калфов-Политис е наложен на Гърция от ОН, поради стремежа ѝ насилствено да елиминира северните си провинции. Но когато протоколът започва да действа в ущърб на международната ѝ позиция и на нейната териториална цялост, правителството на Михалакопулос взема решение да го анулира. Това решение е красноречив пример за това, че гръцките политици не губят представа за националните интереси на своята държава и проявяват решимост, когато ги отстояват⁴⁴.

Следващият ключов момент в историята на гръцко-българските отношения е пограничният инцидент в Петричко през 1925 г.⁴⁵ Политическата нестабилност в гръцкия политически живот, активната намеса на военните в управлението на страната и превратът на генерал Т. Пангалос водят до засилване на напрежението между двете държави. Установяването на почти военно положение в Егейска Македония и в Западна Тракия и активно провежданата антибългарска пропаганда - "заплахата от север" - активизират четническото движение и се превръщат в основа на много погранични спорове. На 19 октомври 1925 г. при най-обикновена "свада" между български и гръцки граничари на заставите при Демир Капия се разменят изстрели, един от които фатален, и един гръцки войник е убит. Опитите, трупът му да бъде преместен на гръцка земя, са осуетени от стрелбата на българските граничари. И двете гранични застави са вдигнати по тревога. Стрелбата продължава и на следващия ден, когато участващите в инцидента получават подкрепления - гърците: около двеста въоръжени войници, а българите - около 150 доброволци от четите на ВМРО. Отук насетне пътят до военен конфликт между България и Гърция е кратък. Гръцкият Генерален щаб издава заповед до командването на трета и на четвърта армия да се подготвят за нахлуване в България и на 22 октомври в 6 часа сутринта, когато инцидентът все още може да се уреди с дипломатически средства, гръцки войски нахлуват в България по долината на река Струма - през Рупелското дефиле и през планинските пътеки на Алиботуш и Беласица. Войските проникват на фронт от 32 км, с дълбочина 10 км, много български села са опожарени, а гр. Петрич е бомбардиран от гръцки самолет.⁴⁶ Българското правителство уведомява Съвета на ОН за възникналия инцидент и за нарушения териториален

суверенитет на страната. Новината за нахлуването на гръцки войски в българска територия е сензацията на деня в западноевропейската преса.⁴⁷ Английските вестници “Дейли телеграф”, “Дейли нюз” и “Таймс” се обявяват за незабавна намеса на ОН. Във френската преса се налага становището, че е най-малко странно, когато в момент на свикване на конференцията в Локарно, за да се забравят старите вражди, Гърция и България започват военни действия, без да прибегнат до арбитраж или да потърсят помирение. В германския печат се утвърждава мнението, че ОН трябва да докаже дали води само призрачно съществуване или може да се намеси активно в полза на България. Турските вестници изтъкват, че нападението срещу разоръжена България е лишено от благородство и че Турция не може да остане равнодушна при това нарушение на балканското равновесие и че агресията ще има гибелни последици за престижа на Гърция. В италианския печат изказванията са в полза на България.⁴⁸

При създалата се опасност пограничният инцидент да прерастне във военен конфликт на Балканите, Съветът на ОН свиква спешно заседание в Париж, под председателството на А.Бриан и с участие на представители на правителствата на България и на Гърция. На 26 октомври 1925 г. Съветът на ОН приема резолюция, под редакцията на английския представител О.Чембърлейн, в която се настоява за незабавно спиране на военните действия и в срок от 60 часа войските да бъдат оттеглени зад съответната държавна граница, като всяко възобновяване на огъня ще бъде строго наказано.⁴⁹ На военните аташета на Великобритания, Франция и Италия в Белград се нарежда незабавно да заминат за гр.Петрич, за да следят изпълнението на решенията на Съвета на ОН. На 29 октомври 1925 г. е образувана анкетна комисия, която да извърши проверка по всички гръцко-български погранични инциденти. За председател на Комисията е назначен английският посланик в Испания Х.Румболд, а за членове: генерал Серини - помощник началник-щаб на френската армия, италианският дивизионен генерал Ферарио, шведският пълномощен министър Адлеркрайц и холандският депутат Фортунни. Комисията се запознава на място с фактите, свързани с инцидента. Тя посещава българските села, разграбени и опожарени от гръцката войска, разпитва гръцки и български граничари и пострадали български селяни, посещава Атина и София, където разговаря с представители на правителствата на двете държави. В София е приета лично от цар Борис III.

Въз основа на своите проучвания комисията изготвя доклад до Съвета на ОН⁵⁰. В него тя констатира, че Гърция е нарушила грубо Устава на ОН, затова комисията я счита за виновна и предлага гръцката държава да заплати на българската обезщетение за щетите, които гръцките войски са й нанесли /в срок от два месеца 30 милиона лева обезщетение за нанесени вреди/. Освен според комисията главните източници на напрежение между двете страни са: 1/ неосигурените права на българското национално малцинство в Гърция и 2/ неизплатените недвижими имоти на изселените вече оттам българи-бежанци.

Въоръженият инцидент в Петричко през октомври 1925 г. е кулминация на напрежението в българо-гръцките отношения. Той е едно от доказателствата, че Версайската система от договори не постига основната си цел: осигуряване на траен и справедлив мир. Обществото на народите като наддържавна институция трябва да осигури спазването на договорите за защита на малцинствата, но въпреки прокламираните принципи и опитите на представителите на ОН да повлияят на Гърция и на България за мирното уреждане на спорните въпроси, то не успява да изпълни ролята си на гарант на гражданските права на инородното население. Защото дипломатия, без твърдо отстоявани позиции, си остава празен жест.

¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States: The Paris Peace Conference, 1919, Washington, 1946, p.460

² J.V.Duroselles: *L' idee de L'Europa*. Paris, 1976. Г. П. Генев: *България и ОН*. София, 1938.

³ D.Birn : *The League of Nations Union*. Oxford, 1981, p.7

⁴ Д.Вачков: *Идеи в българското общество за федеративно изграждане на Европа и света /1916-1919 г./*, ИПр., кн.5-6, С., 2000

⁵ Тъй като изворовата база е огромна като количество, ще отбележим само някои ключови издания: W.N.Medlicott and D.Dakin: *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, London, 1947-1986; *Major Peace Treaties of Modern History 1648-1967*. New York, 1967; Н.W.V.Temperley: *A History of the Peace Conference of Paris*, London, 1924; Н.Nicolson: *Peacemaking 1919*, London, 1933; *Papers relating to the Foreign Relations of the United States*, Washington, 1946; *Collected Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of the European War*, London, 1915; Ed.Grey: *Speeches on Foreign Affairs*, London, 1931; Fr.Stevenson: *Lloyd George. A Diary*, New York, 1971; Сборник договори на Русия с другите държави, Москва, 1952; Ю.Ключников, и А.Сабанин: *Международная политика новейшего времени в договорах, нотатах и декларациях*, том I- II, Москва, 1926; Сборник на международни актове и договори, София, 1948; Ньойски договор /с обяснителни бележки/, София, 1994 и др.

⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States: The Paris Peace Conference, 1919, Washington, 1946, VII, 436-438

⁷ Ив. Алтънов: *Тракийският въпрос след войната*, сп. Демократически преглед, 1924, кн.3, с.202

⁸ R. Pearson: *National Minorities in Eastern Europe /1848-1945/*, the MacMillan Press, 1983, p. 147-149

⁹ E. J. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge, 1992, p.14

¹⁰ У. Алтермат: *Етнонационализмът в Европа*, София, 1998, с.67-76

¹¹ М.Грекова: *Малцинство: социално конструиране и преживяване*, София, 2001, с.195

¹² М.Грекова: Цит.съч., с.197

¹³ Papers Relating.....: Op.cit., p.460

¹⁴ P. Birdsall: *Versailles Twenty Years After*, New York, 1941, p.128

¹⁵ Н. Nicolson: Op.cit., p.187

¹⁶ **Ив. Алтънов:** Цит.съч.; **Г. П. Генов:** *Правното положение на малцинствата/ с особен оглед на българските малцинства в съседните държави/*, София, 1929 ; **Ив. Орманджиев:** *Външната политика на България с особен оглед на Тракийския въпрос*, София, 1934; **Ан. Сп. Разбойников:** *Обезбългаряването на Западна Тракия през 1924 г.*, София, 1940 ; **Ст. Шишков:** *Тракия преди и след Европейската война*, Пловдив, 1922; **А. Иширков:** *Западна Тракия и договорът за мир*, София, 1920; **д-р Б. Кесяков:** *Принос към дипломатическата история на България*, т. 2, София, 1926 ; **П. П. Шатев:** *Националните малцинства и самоопределението на народите. Трагедията на Балканите*, София, 1936 ; **К. Попов:** *Конвенцията за взаимно изселване между България и Гърция и спорът ни с гърците за черкви, училища и манастири*, София, 1935 ; **Ив. Михайлов:** *Спомени*, т. 3, Лувен, 1973 ; **Ив. Георгов:** *Днешното положение на Македония под сръбска и гръцка власт и Обществото на народите*, София, 1925; **Г. Баждаров:** *Македонският въпрос вчера и днес*, София, 1925; **Хр. Силянов:** *Освободителните борби на Македония*, т.1-2, София, 1983; **В. Божинов:** *България на конференциите в Генуа и Лозана/1922-1923/-* в: В чест на акад. Хр. Христов Изследвания по случай 60 години от рождението му, София, 1976; **Г. В. Димитров:** *Малцинствено-бежанският въпрос в българо-гръцките отношения /1919-1939/*, Благоевград, 1982; *Илюзии и действителност. Спорове за права и имоти на българите от Егейска Македония и Западна Тракия 1919-1931*, Благоевград, 1996; **Ст. Грифонов:** *Българското национално-освободително движение в Тракия 1919-1926*, София, 1978; *Антантата в Тракия 1919-1920*, София 1989; **Хр. Христов:** *България, Балканите и мирът 1919*, София, 1984; **Т. Косатев:** *Тракийският въпрос във външната политика на България /1919-1923/*, София, 1996; **М. Петров:** *Българските малцинства на Балканите след Ньойския договор от 1919*, Бълг. воен. прегл., 1993, с.35-47; **Д. Вачков:** *Проблемът на българските бежанци пред Обществото на народите /1923-1925/*, Макед. прегл., XXI, 1998, №3, с.21-40; **Д. Митев:** *Исторически свидетелства за междувоенна България във фонда на Уилям Мартен/Архив на Обществото на народите-Женева/*, ИДА, 64, 1992, с.45-80; **Н. Михайлов:** *Обществото на народите и малцинственият*, Население, 1993, №4, с.72-81; **И. Илиева:** *Малцинствата на Балканите. Международноправна защита*, София, 1994; **Б. Нягулов:** *Правителствената политика спрямо българите зад граница-В: 120 години изпълнителна власт в България*, София, 1999, с.237-239; **D. Mitev:** *The Question of the Bulgarian National Minorities and the League of Nations*. In: Etudes historiques, t.XIV, 1990, p.98-120 и др.

¹⁷ **J. Herman:** *The League of Nations and its Minority Protection Programme in Eastern Europe: Revolutionary, Unequalled and Underestimated.*- in: The League of Nations 1920-1946. Organization and Accomplishment. Retrospective of the First Organization for the Establishment of World Peace, New York and Geneva, 1996; **D. Birn:** Op.cit.; **R. Pearson:** Op. cit ; **F.P. Walters:** *A History of the League of Nations*, Oxford, 1969; **Pde Azcarate:** *The League of Nations and National Minorities*, Washington, 1945; **C.A. Macartney:** *National States and National Minorities*, London, 1934; **L. P. Mair:** *The Protection of Minorities*, London, 1928; **A.C. Hepburn /ed./:** *Minorities in History*, London, 1977; **A. Coban:** *The Nation State and National Self- Determination*, London, 1969.

¹⁸ **P. Finney:** *The Relations between the Entente Powers and Greece, 1923-1926*, University of Leeds, 1993; "An Evil for All Concerned": Great Britain and Minority Protection after 1919, *Journal of Contemporary History*, vol. 30, № 3, 1995, p.533-551; **A. Sharp:** *Britain and the Protection of Minorities at the Paris Peace Conference 1919*, in: A.C. Hepburn: Op.cit., p.170-188.

¹⁹ **R.Glogg:** *A Concise History of Greece*, Cambridge, 1992; S.PLadas: *The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, 1932; D.Pentzopoulos: *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact upon Greece*, Paris, 1962; H.J.Psomiades: *The Eastern Question: The Last Phase*, Thessalonika, 1968; J.Barros: *The League of Nations and the Great Powers. The Greek-Bulgarian Incident 1925*, Oxford, 1970.

²⁰ **Б. Нягулов:** *Европейската защита на малцинствата и България - съвременни аспекти*, ИПР., кн.5-6/2000, с.270-297.

²¹ **У. Алгермат:** Цит.съч., с.47

²² **С. Трифонов:** Цит. Съч., с.97

²³ **Е.Гелнър:** *Нации и национализъм*, София, 1999, с.177.

²⁴ **Е. Кедури, в Ив. Илчев:** *Родината ми - права или не! ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКА ПРОПАГАНДА НА БАЛКАНСКИТЕ СТРАНИ 1821-1923 г.*, София, 1995, с.377.

²⁵ **Г. Данаилов:** *Изследвания върху демографията на България*, София, 1930; **Г. В. Димитров:** *Настаняване и оземляване на българските бежанци |1919-1939|*, Благоевград, 1985.

²⁶ **С. Трифонов:** *Българо-турско правителство в Тракия през 1920 г.*, ИБИД, 34, 1982

²⁷ **P. Finney:** Op. cit., p.534.

²⁸ **P. Finney:** Op. cit., p.535.

²⁹ **P. Finney:** Op. Cit., p. 537; Това мнение се споделя и от някои теоретици на национализма като Х. Кон, Дж. Пламенац, А. Смит и др.

³⁰ **P. Finney:** Op. cit., p.538.

³¹ **К. Попов:** Цит.съч., с.9.

³² **А. Разбойников:** Цит.съч., с.37.

³³ **Ив. Михайлов:** Цит.съч., с.168.

³⁴ **В. Божинов:** Цит.съч., с.260.

³⁵ **Г. В. Димитров:** Цит.съч., с.20.

³⁶ **Г. В. Димитров:** Цит. съч. Авторът разглежда подробно дейността на Смесената комисия и проблемите, които съпътстват решенията ѝ, с.56-182.

³⁷ ЦДИА, ф.176, оп.5, а.е.42, л.14,72,81; оп.4, а.е.2370, л.107-108.

³⁸ **Г. В. Димитров:** Цит.съч., с.95.

³⁹ **W. N. Medlicott and D. Dakin /eds.:/** *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, London, 1947-1986, series 1, Vol.XXIV, p.563-816

⁴⁰ **P. Finney:** Op.cit., p.40

⁴¹ **P. Finney:** Op.cit., p.41

⁴² **P. Finney:** Op.cit., p.42

⁴³ **P. Finney:** Op.cit., p.42

⁴⁴ **P. Finney:** Op.cit., p.43

⁴⁵ ЦДИА, ф. 369, оп.1, а.е.772, л. 39-45 - Доклад на анкетната комисия за граничните инциденти между България и Гърция /на френски език;/ Хр.Братанов: *Срещу гърците на Беласица и Струма/дневник на събитията по инцидента в Петричко през есента на 1925 г./*, София, 1927;

Г.В.Димитров: Цит.Съч., с. 105; **J. Barros:** Op. cit.

⁴⁶ В. "Тракия", бр.169 от 29.X.1925 г.

⁴⁷ По в. "Мир", бр. 7600 от 24.X.1925 г., бр.7601 от 26.X.1925 г., бр.7603 от 28.X.1925 г.

⁴⁸ По в."Мир", цит.съч.

⁴⁹ J. Barros: Op.cit., p.66.

⁵⁰ ЦДИА, Ф.369, оп.1, а.е.772, л. 39-45.

**THE UNITED NATIONS AND ITS ROLE IN THE PROCESS OF SOLVING
THE PROBLEMS OF THE BULGARIAN MINORITY IN THE REGION OF
THE WEST TRACIA AND EGEAN MACEDONIA (1919 - 1925)**

Mariela Palova

In the aftermath of World War I the problem was to guarantee the territorial integrity and borders of the newly established and “retailored” nation states. The aim was to ensure European peace through stability of the nation states. An inevitable consequence was the minority problem. The newly established nation states whose borders were changed could not help including different /in terms of religion, language and ethnic identity/ groups. These different groups were closely associated with the territory they inhabited. The territory is the important factor to the acquiring state, not the population which the nation state rejects as its own. The territory is important also to the state which loses it, and which regards it as its inalienable property. The nation state defends its right over the territory through the population which it considers its own - its national minority. The rights of minority cannot be guaranteed by the foreign nation state because the it has no interest in generating differences. The rights of the minority cannot be guaranteed by the “home country” either because it is outside its borders. Hence the need of a supra-national institution - The League of Nations - guaranteeing that the nation state would not forget to respect the rights of the “alien” national minority because those are human rights.

The Bulgarian population in Western Thrace hoped that the region would become an autonomous territory governed by the Allies - under the provisions of Article 48 of the Neuilly Treaty. After the Conference /San Remo - april 1920/, Western Thrace was given as compensation to Greece. The Greek nation state considered the “alien” minorities a threat to its national integrity. Hence the Bulgarian minority was isolated by the institutions : it was treated only as an ethnic / religious and language/ minority, while the Greek nation state promoted its homogenization policies. The period between 1919 and 1925 was marked by numerous conflicts and incidents between the various nationalities inhabiting Western Thrace and South Macedonia. The tension culminated in the border conflict in 1925 when the army of General Pangalos breached the territorial sovereignty of Bulgaria and demolished several Bulgarian villages. Only the timely intervention of the League of Nations managed to prevent an eminent war. The representatives of the League of Nations supervised the enforcement of the minority treaties and assisted in solving the problems of the refugees via active participation in the Joint Committees. The League of Nations played an important part as an international mediator but it did not always take immediate and decisive steps as required by its position of a Guarantor of the peaceful settlement of the conflicts.